

Права та обов'язки матері, батька і дитини

Юридичним фактом, на основі якого виникають права і обов'язки батьків та дітей, є встановлене у законному порядку походження дитини від батьків.

В Сімейному кодексі міститься цілий комплекс норм, які визначають насамперед обов'язки батьків щодо дітей. Серед них — обов'язок забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, зареєструвати народження дитини в державному органі РАЦСу, обов'язок поважати дитину, виховувати та утримувати її.

Батьки мають право на визначення імені дитини, на особисте виховання, на вибір форм виховання, на відбирання дитини у кожного, хто незаконно тримає її в себе.

Батьки як суб'єкти батьківського правовідношення мають низку майнових та немайнових прав і обов'язків. Виходячи з аналізу норм сімейного законодавства України, можна визначити найбільш специфічні ознаки батьківських прав та обов'язків:

- вони мають строковий характер, оскільки належать батькам до повноліття дитини;
- при здійсненні своїх батьківських прав та обов'язків батьки не повинні заподіювати шкоду фізичному та психічному здоров'ю дитини;
- серед усіх батьківських обов'язків у примусовому порядку може бути здійснено лише обов'язок щодо утримання дитини; примусити виконувати особисті батьківські обов'язки неможливо, тому у разі їх невиконання застосовується така санкція, як позбавлення батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;
- мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою; розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини (ст. 18 Конвенції ООН про права дитини, ст. 141 СК).

Основними актами, які визначають в Україні зміст прав дитини, крім Сімейного Кодексу, є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифікована постановою Верховної Ради УРСР від 27 листопада 1991 р.) та Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. Згідно з цими актами, дитина, зокрема, має такі права:

- право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я;
- право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я;
- право на ім'я та громадянство, право знати своїх батьків та право на їх піклування;
- право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного розвитку;
- право на вільне висловлення особистої думки та отримання інформації, що

відповідає її вікові, право бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства;

- право на свободу совісті та релігії;
- право на захист від усіх форм насильства;
- право на житло;
- право на освіту.

Міжнародні акти та акти внутрішнього законодавства України приділяють особливу увагу дітям, які мають статус дитини-біженця, дитини-інваліда, дитини, позбавленої батьківського піклування.

Так, дитина-біженець має право на допомогу з боку держави у пошуку її батьків та інших членів сім'ї, на одержання інформації, необхідної для її возз'єднання зі своєю сім'єю. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про охорону дитинства» держава через органи опіки та піклування за місцем перебування дитини сприяє розшуку її батьків, інших членів сім'ї та родичів, наданню матеріальної, медичної та іншої допомоги, а в разі потреби її влаштуванню до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, закладів охорони здоров'я.

Дитина, яка є неповноцінною в розумовому або фізичному відношенні, має право на особливе піклування, на ефективний доступ до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, підготовки до трудової діяльності таким чином, який призводить до найбільш повного, по можливості, втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи. Ст. 26 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична і психологічна допомога, можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах.

Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайвищих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою. Ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, дитячі будинки сімейного типу.

Дитина може самостійно реалізувати свої права лише у тих випадках, які передбачені законодавством. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 152 СК дитина, яка досягла 14 років, має право звернутися за захистом своїх прав безпосередньо до суду; відповідно до ч. 2 ст. 148 СК дитина, яка досягла семи років, має право брати участь у вирішенні питання щодо зміни її прізвища у разі зміни прізвища обома батьками. Дитина, яка досягла 14 років, має право вільно обирати собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлені законом (ч. 2 ст. 29 ЦК). Дитина, яка досягла 16 років, має право змінити своє прізвище та ім'я у порядку, встановленому законом (ч. 1 ст. 295 ЦК).

На відміну від повнолітніх осіб, реалізація прав дитини найчастіше пов'язана з поведінкою її законних представників — батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, патронатних вихователів, установ, на яких закон покладає обов'язок з охорони прав дітей. Законний представник дитини має діяти виключно в її інтересах.

Ступінь та межі участі законних представників у здійсненні прав дитини визначені законом і залежать від таких обставин:

- віку та обсягу дієздатності дитини. Слід мати на увазі, що неповнолітня особа, якій надано повну цивільну дієздатність на підставі ст. 35 ЦК, однаково не може реалізувати весь комплекс сімейних прав. Приміром, ця особа не може бути призначена опікуном, піклувальником чи усиновлювачем;
- виду зв'язку між дитиною та її законним представником. Звичайно, найбільші можливості щодо реалізації прав дитини мають її батьки та усиновлювачі (винятком є так зване «неповне» усиновлення, коли відповідно до ч. 1 ст. 232 СК при усиновленні дитини однією особою особисті немайнові права і обов'язки щодо дитини можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка, та відповідно до ч. 2 ст. 232 СК, коли дитина не втрачає правового зв'язку з бабою, дідом, братами та сестрами). Права опікуна, піклувальника, вихователя дитини обмежені часовими рамками. На дітей покладено обов'язок піклуватися про батьків та надавати батькам матеріальну допомогу. Зокрема, повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Батьки вважаються непрацездатними, якщо вони досягли пенсійного віку або є інвалідами 1, 2 чи 3 групи. Потреба батьків у матеріальній допомозі визначається залежно від наявності чи відсутності у них коштів для забезпечення прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Повнолітні діти мають утримувати своїх батьків, незалежно від того, чи мають вони достатні кошти. Це аліментне зобов'язання виникає навіть тоді, коли діти самі перебувають у скрутному матеріальному становищі, що, звичайно, враховується судом при визначенні розміру аліментів. Діти звільняються від обов'язку утримувати матір, батька, які були позбавлені батьківських прав щодо них і ці права не були поновлені (ч. 2 ст. 202 СК). Крім цього, дочка, син можуть бути звільнені судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько свого часу ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків. У виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більш як три роки (ст. 204 СК).

Поради щодо розвитку обдарованої дитини

1. Відповідайте на запитання дитини якомога терпляче і чесно. серйозні запитання дитини сприймайте серйозно.
2. Створіть у квартирі місце-вітрину, де дитина може виставляти свої роботи. не сваріть дитину за безлад у кімнаті під час її творчої роботи.
3. Відведіть дитині кімнату чи куточок винятково для творчих занять.
4. Показуйте дитині, що ви любите її такою, якою вона є, а не за її досягнення.

5. Надавайте дитині можливість у виявленні турботи.
6. Допомагайте дитині будувати її плани та приймати рішення
7. Показуйте дитині цікаві місця.
8. Допомагайте дитині нормально спілкуватися з іншими дітьми, запрошуйте дітей до своєї оселі.
9. Ніколи не кажіть дитині, що вона гірша за інших дітей.
10. Ніколи не карайте дитину приниженням.
11. Купуйте дитині книжки за її інтересами.
12. Привчайте дитину самостійно мислити.
13. Регулярно читайте дитині чи разом з нею.
14. Пробуджуйте уяву та фантазію дитини.
15. Уважно ставтеся до потреб дитини.
16. Щодня знаходьте час, щоб побути з дитиною наодинці.
17. Дозволяйте дитині брати участь у плануванні сімейного бюджету.
18. Ніколи не сваріть дитину за невміння та помилки.
19. Хваліть дитину за навчальну ініціативу.
20. Учть дитину вільно спілкуватися з дорослими.
21. У заняттях дитини знаходьте гідне похвали.
22. Спонукайте дитину вчитися вирішувати проблеми самостійно.
23. Допомагайте дитині бути особистістю.
24. Розвивайте в дитині позитивне сприйняття її здібностей.
25. Ніколи не відмахуйтеся від невдач дитини.
26. Заохочуйте в дитині максимальну незалежність від дорослих.
27. Довіряйте дитині, майте віру в її здоровий глузд.